

CÜZ

mine's-ş-şahâbeti mi'e ve *işrîn* adlı cüzünde (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3767, vr. 135^a-136^a) 120 yıl yaşayan sahâbîler ele alınmaktadır. *Fevâid** kitapları ile vuhdâniyyât (tek râvîli hadisler), sünâiyyât (iki râvîli hadisler), uşâriyyât (on râvîli hadisler) kitapları, kırk hadisler, 100 hadis ve 200 hadisten meydana gelen çalışmalar hep cüz olarak kabul edilmiştir.

Cüzlerin hacmi hakkında kesin bir şey söylemek oldukça güçtür. Yaygın olan anlayışa göre Kur'an-ı Kerim'in yirmi sayfasına bir cüz denilmesinden hareketle bir cüzün yirmi sayfa yani on varak olabileceğini söylemek mümkündür. Ancak Zehebî, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'in biyografisini verirken (*A'lamü'n-nübelâ*, XX, 558-559) onun *Târîhu Medîneti Dimaşk* adlı eserinin 800 cüzden meydana geldiğini belirtmekte ve, "Bir cüz yirmi varak olduğuna göre bu eser 16.000 varaktan ibarettir" demektedir. Buna göre İbn Asâkir'in seksen ciltlik bu dev eserinin her bir cildi on cüzden oluşmaktadır. Yirmi varakın bir cüz kabul edilmesi durumunda cüzün yaklaşık bir fasilâ karşılığı olduğu söylenebilir.

Cüzlerin hacmi hususundaki tereddüdün sebebi, günümüze ulaşan muhtelif eserlerin hacmi hakkında cüz hesabıyla verilen ölçülerin birbirinden farklı olmasıdır. Hadis hâfızı Ebû Abdullah Muhammed b. Müseyyeb el-Ergyânî (ö. 315/927), Mısır'da hadis tahsil ederken koltuğunun altında 100 cüzle dolaştığını, her cüzde de 1000 hadis bulunduğunu söylemektedir. Bu ifadeyi değerlendiren Zehebî, "Demek ki Ergyânî'nin yazısı çok inceymiş, yoksa normal bir hatla yazılan 1000 hadis bir cilt tutar (tamamı 100 cilt); koltuk altında ise dört cilt bile güçlükle taşınabilir" demektedir. Yine Zehebî'nin Ebû Abdullah Hâkim'den rivayet ettiği bir haberde, Ergyânî'nin koltuğunda 100.000 hadis taşıdığı, bu hadislerin pek ince bir hatla yazıldığı, her bir cüzde 1000 hadis bulunduğu belirtilmek suretiyle bu bilgi doğrulanmaktadır. Buna göre bir cüzde 1000 hadisin bulunması, öte yandan Hatîb el-Bağdâdî'nin üç cüzden ibaret olduğu belirtilen (Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XVIII, 289) *Şerefü aşhâbi'l-hadîs*'inin sadece 334 rivayeti ihtiva etmesi, cüzler için belli bir ölçü koymayı güçleştirmektedir. Ahmed b. Hanbel'in, satırları oldukça sık bir dizgiyle altı cilt halinde basılan *el-Müsned*'inin 127 cüz (İbn Hayr, s. 139), İbn Adî'nin on iki cilt olduğu söylenen, fakat yedi cilt olarak yayımlanan *el-Kâmil*'inin

altmış cüz (Kettânî, s. 145), Hatîb el-Bağdâdî'nin on dört cilt halinde basılan *Târîhu Bağdâd*'inin 106 cüz (Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XVIII, 289) olması da bunu göstermektedir.

Cüzlerin asgari bir ölçüsü de bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn'in *Cüz' min târîhi Ebî Sa'îd Hâşim b. Merşed e't-Taberânî 'an Yahyâ b. Ma'în fi't-ta'dîl* adlı cüzü ile (TSMK, III. Ahmed, nr. 624/10, vr. 86^a-87^b) Zeynüddin el-İrâkî'nin *Cüz' fi mâ vaqa'a fi Müsnedi'l-İmâm Hanbel mine'l-mevzû'ât* adlı çalışması (Koca Râgıp Paşa Ktp., nr. 1470, vr. 157-158) birer varak, Saîd b. Mansûr'un râvîlere dair cüzü (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 83, vr. 19^a-25^b) altı varak, Nesâfî'nin *Cüz' min hadîs 'anî'n-nebî* adlı cüzü (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 107, vr. 310^a-321^a) on bir varak hacmindedir (ayrıca bk. Sezgin, I, İndeks).

Birkaç cüzden meydana gelen bazı çalışmalar eczâ kelimesiyle adlandırılmıştır. Ebû Abdullah Kâsım b. Fazl es-Sekafî'nin (ö. 489/1096) on cüzden meydana gelen *el-Eczâ' ü's-Şekâfiyyât*'i, Ebû'l-Hasan el-Hilefî'nin (ö. 492/1099) yirmi cüzden meydana gelen *el-Eczâ' ü'l-Hile' iyyât*'i, Ebû Tâhir es-Silefî'nin (ö. 576/1180) 100 cüzü aşkın olduğu söylenen *el-Eczâ' ü's-Silefiyyât*'i bunlardan birkaçı olup Kâtib Çelebi ile Kettânî tesbit ettikleri muhtelif cüzlerin uzun birer listesi vermişlerdir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hayr, *Fehrese*, s. 139; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, III, 789-790; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*, XIV, 425; XVIII, 289; XX, 558-559; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), II, 116, ayrıca bk. nâşirin dipnotu, I, 40; *Keşfü'z-zunûn*, I, 583-590; Sıddîk Hasan Han, *el-Hıttâ ft zikri's-şahâbi's-sitte*, Beyrut 1405/1985, s. 68-69; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetraf*, s. 86-94, 145; Mübârekfûrî, *Mukaddimetü Tuhfetü'l-ahevzî*, Kahire 1386/1967, I, 67, 104-105; Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, s. 36; Sezgin, GAS, I, 98, 107, ayrıca bk. İndeks.

M. YAŞAR KANDEMİR

CÜZÂF

(الجزاف)

Götürü usulle satış
anlamında kullanılan fıkıh terimi.

Farsça *güzâf* (faydasız söz; hadsiz, hesapsız) kelimesinin Arapçalaşmış şekli olan *cüzâf* (cezâf, cizâf) "bir şeyi tartmadan, saymadan veya ölçmeden satmak yahut satın almak" demektir. Bu anlamda *mücâzeffe* de kullanılır.

İslâm hukukunda satılan malın (mebî) miktarının belirlenmesi esas olmakla birlikte ihtiyaç sebebiyle bu kurala bir istisna getirilmiş ve ölçülüp tartılmak veya sayılmak suretiyle miktarları belirlenmemiş malların muayyen şartlar çerçevesinde tahminle, yani götürü (kabâle, kabala) usulle satışına izin verilmiştir. Şâfiîler'de mekruh olduğuna dair bir görüş bulunmakla birlikte bu usulle yapılan satış hukukçular genel olarak geçerli kabul etmektedirler. Hz. Peygamber'in bu konudaki hadisleri de bu tür alışverişin zaruret sebebiyle câiz olduğu şeklinde yorumlanmıştır (ilgili hadisler için bk. Buhârî, "Büyû", 54, 56; Müslim, "Büyû", 34, 37, 38, "Müsâkât", 15).

Götürü usulü satışta malın satış anında hazır bulunması, miktarının ise taraflarca bilinmeyip tahminen belirlenmesi gerekir. Taraflardan birinin miktarı bilip gizlemesi durumunda bu malın götürü usulle satışı Mâlikî ve Hanbelîler'e göre mümkün değildir. Çünkü genel kurala aykırı olan bu satış zaruret sebebiyle geçerli sayılmıştır, taraflardan birinin miktarı bilmesi halinde zaruret ortadan kalkmaktadır. Ayrıca bu durumda miktarı bilmeyen kimsenin aldanma ihtimali vardır. Hanefîler'e ve Şâfiîler'deki hâkim görüşe göre ise taraflardan birinin miktarı bilmesi götürü satışın geçerliliğini ortadan kaldırmaz. Götürü usulle satışta malın tane ile (adedî), ölçekle (keylî) veya tartı ile (veznî) belirlenebilir türden olmasının bir önemi yoktur. Tanesi şu kadardan bir sürünün veya ölçeceği şu kadardan bir yığının satımı gibi bir birimin fiyatının belirlenip bir kûmenin satılması da Hanefîler'den Ebû Yûsuf ve Muhammed ile diğer üç mezhep hukukçularına göre geçerlidir. Ebû Hanîfe ise malın tamamına yönelik bir bilinmezlik olduğu gerekçesiyle bu tür satışların geçerli olmadığını söylemektedir.

Faize konu olan malların kendi cinsleriyle götürü olarak değişimi mümkün değildir. Zira ribevî malların kendi cinsleriyle değişiminde bunların eşit miktarlarda olması şart koşulmakta, farklı miktarlarda değişimi faiz kabul edilmektedir. Götürü usulü satışlarda malın tahmin edilen miktardan az ve çok olması mümkündür. Bu fazlalık faiz olacağından satış geçerli değildir. Bunun sonucu olarak altın ve gümüşün kendi cinsleri karşılığında götürü satışı geçerli olmaz. Fakat altının gümüşle değişiminde olduğu gibi farklı cinslerin birbiriyle götürü satışı geçerlidir (bk. FAİZ).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-‘Arab, "czf" md.; Steingass, *Dictionary*, s. 1076, 1088; *el-Muvatta‘*, "Büyü", 22; *Müsned*, V, 320; Buhârî, "Büyü", 54, 56; Müslim, "Büyü", 34, 37, 38, "Müsâkât", 15; İbn Mâce, "Ticârât", 38; Ebû Dâvûd, "Büyü", 12, 67; İbn Hazm, *el-Mu‘allâ*, VIII, 489 vd.; İbn Abdülber, *el-Kâfi*, II, 673 vd.; Bâcî, *el-Müntekâ*, Beyrut 1403/1983, V, 7-10; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, I, 265-266; Serahsî, *el-Mebsû‘*, XII, 191-194; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 161, 175-176; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 226-228; Nevevî, *Şerhu Müslim* (Bulak), X, 169; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), IV, 293; Aynî, *‘Umde-tü'l-kârî*, Kahire 1348 — Beyrut, ts., XI, 250, 255; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Bulak), V, 86, 373; Şevkânî, *Neylül-ev‘âr*, V, 168, 170; *Mu.F*, IX, 72-80.

MUHŞİN KOÇAK

CÜZÂM

(bk. CÜZZAM).

CÜZÂM (Benî Cüzâm)

(بنو جذام)

Yemen asıllı olduğu kabul edilen bir Arap kabilesi.

Cüzâm'ın menşei konusu tartışmalıdır. Mudar ve özellikle Esed b. Huzeyme kabileleri, Cüzâm'ı kendi neseplerine bağlayarak onların Yemen kabileleri arasına karışmış bir Mudar kabilesi olduğunu iddia etmişlerdi. Cüzâmlılar'ın büyük çoğunluğu ise kendilerinin Kahrânîler soyundan Kehlânoğulları'na bağlı bulunduklarını belirtiyor ve seçecelerini Cüzâm b. Adî b. Hâris... b. Kehlân şeklinde sıralıyorlardı. Daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan kabileler arası rekabet ve siyasî olaylar Cüzâm'ın Yemen asıllı olduğu fikrini desteklemektedir. Menşei hakkındaki bu fikirler kabilenin önemini gösterdiği gibi Cüzâm ile Mudar arasında eskiden var olan bir dostluğun (hilf*) mevcudiyeti düşüncesini de kuvvetlendirmektedir.

Cüzâm lakabıyla tanınan bu kabilenin kurucusu Amr'ın Âmile ve Lahm adında iki kardeşi daha olup onların da kendi adlarıyla anılan birer büyük kabileleri vardı. Bunlar Kinde'nin amcaları idiler. Cüzâmlılar seylü'l-arim* dolayısıyla Yemen bölgesini terkederek kuzeye çıkmışlar, Hicaz, Suriye ve Mısır arasındaki arazilere yayılmışlardı. Amman, Maan, Tebük, Eyle, Vâdilkurâ, Ezruh, Medyen ve Gazze yerleştikleri başlıca şehirlerdi. Eyle'nin güneydoğusunda Hismâ adlı geniş bir bölge ile Selâsil (Selsel) adlı bir su kaynağı Cüzâm'a ait bulunuyordu.

Cüzâmlılar, Arabistan - Suriye - Mısır arasındaki ticaret yollarında kılavuzluk ve kervan muhafızlığı yaparlardı. İslâm öncesi dönemde bölgeye Bizans hâkim olunca bu devletin tâbii haline gelmişlerdi ve aralarında Hristiyanlık yayılmıştı. Ancak Hristiyanlığa bağlılıkları sathî idi; Müsterî yıldızına veya yanında başlarını tıraş ederek ziyaret ettikleri Ukay-sır putuna tapanları bile vardı. Medine'deki yahudi kabilesi Benî Nadîr'in de bunların soyundan geldiği rivayet edilmektedir.

Kabilenin büyük çoğunluğu Hz. Peygamber'in hayatı boyunca İslâm'a karşı olmuştur. Bedir Gazvesi öncesinde Hz. Peygamber'in Kureys kervanını beklediği sırada durumu Ebû Süfyan'a bir Cüzâmlı haber vermişti. Ancak 6 (628) yılında Hudeybiye Antlaşması'ndan hemen sonra Cüzâm'dan Rifâa b. Zeyd Medine'ye gelerek müslüman olmuş, kabilesine Hz. Peygamber'in yazdığı mektubu götürerek onların da İslâmiyet'i kabul etmelerini sağlamıştı. Fakat bu esnada muhtemelen sadece Rifâa'nın kabilesi müslüman olmuştur. Çünkü aynı sıralarda Hz. Peygamber'in Bizans İmparatoru Herakleios'a gönderdiği elçisi Dihye b. Halife el-Kelbî dönüştü Cüzâmlılar'ın arazisinden geçerken soyuldu. Müslüman olan Cüzâmlılar soyguncularla çatışmaya girdiler. Fakat bunları asıl cezalandıran Hz. Peygamber'in Zeyd b. Hârise kumandasında gönderdiği birlik oldu.

Cüzâm kabilesi Mute'de Bizans kuvvetleri safında müslümanlarla çarpıştı. 629 yılında Hz. Peygamber Amr b. Âs'ı bunların üzerine gönderdi. Medine'den istediği takviye kuvvetlerinin gelmesinden sonra Amr b. Âs Cüzâmlılar'ı Selâsil suyu yakınında mağlûp etti. Zâtü'sselâsil Seriyyesi adı verilen bu seferden bir yıl sonra yapılan Tebük Seferi sırasında bazı Cüzâm reisleri Hz. Peygamber'le görüştüler ve İslâmiyet'i kabul ettiler.

Yermük Savaşı'nda (15/636) kabilenin çoğu Bizanslılar safında yer almıştı. Bazı rivayetlere göre İslâm ordusunda da Cüzâmlılar vardı. Ancak bu savaştan sonra Cüzâmlılar müslüman oldular ve Suriye ile Filistin orduları içinde bölgenin fethinde önemli görevler üstlendiler. Amr b. Âs ile Mısır'ın fethine katılıp buraya ilk yerleşenler de Cüzâmlılar olmuştur.

Hz. Ali ile Hz. Muâviye arasındaki ihtilâfta diğer Suriye kabileleri gibi Hz. Muâviye tarafını tutan Cüzâmlılar böylece Emevîler arasında itibar ve nüfuz kazan-

dılar. Kabilenin ileri gelen şahsiyetlerinden Ravh b. Zinbâ halkı I. Yezîd'e zorla biat ettirmek için Medine ve Mekke üzerine düzenlenen seferlere katıldı. Ravh, Muâviye b. Yezîd'in veliaht göstermek sizin önce halifelikten çekilip arkasından ölümü üzerine Emevî idaresinde bir otorite boşluğu ortaya çıktığı ve Abdul-lah b. Zübeyr'in güç kazandığı bir sırada Mervân b. Hakem'e biat edilmesini sağladığı için hem kendisi hem de kabilesi Mervânîler'in minnettarlığını kazandı.

Emevîler'in yıkılmasına kadar idare üzerinde etkileri devam eden Cüzâmlılar halifeliliğin muhtelif bölgelerine gruplar halinde dağılmışlar, hatta Endülüs'e kadar yayılmışlardı. IX. (XV.) yüzyıl başlarında bile Nil deltasının doğusunda İskenderiye yöresinde Cüzâmlılar vardı. Ayrıca başta Kerek havalisi olmak üzere Belkâ, Şerfa ve Arabe bölgelerinde de varlıklarını sürdürüyorlardı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm: Putlar Kitabı* (trc. ve nşr. Beyza Düşüngen), Ankara 1969, s. 30, 42, 46; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 28; II, 555-560, 760; III, 990, 1032; İbn Hişâm, *es-Sire*, III, 339; IV, 375, 612-615, 623; Ya'kübî, *Târîh*, Beyrut 1960, I, 229-230; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Abdürabbih, *el-‘İkdû'l-ferîd*, IV, 394; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Meynard), IV, 353; V, 192; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 11, 419, 420-421; İbn Haldûn, *el-‘İber*, II, 256-257; Kal-kaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 191-192; Mahmûd Şûkrî el-Âlûsî, *Bulâgu'l-ereb*, III, 287; W. Montgomery Watt, *Mahomet à Médine*, Paris 1959, s. 132-135; Kehhâle, *Mu‘cemû kabâ‘ili'l-‘Arab*, Beyrut 1402/1982, s. 174; H. Lammens, "Cüzâm", *IA*, III, 259-261; C. E. Bosworth, "Djudhâm", *ET²* (Fr.), II, 588.

AHMET ÖNKAL

CÜZ'İ

(الجزى)

Bir varlık türünün yalnız bir veya birkaç ferdine ait olan durum, nitelik, kavram anlamında kullanılan felsefe ve mantık terimi.

Sözlükte "parça, pay, unsur" anlamına gelen Arapça cüz (الجزى) kelimesine nisbet eki getirilmek suretiyle türetilmiş bir kelime olup felsefe ve mantıkta küllî'nin karşısı olarak "bir varlık türünün tamamına değil sadece bir kısmına delâlet eden kavram", "taşıdığı hüküm, konudaki fertlerden sadece bir veya birkaçına şâmil olan önerme, bir ilme göre konuları daha özel olan diğer bir ilim (tabiat ilmine göre tıp ilmi gibi), daha üstte-